of meer in den zin, alsof de wedergeboorte tot stand kwam *door den Bijbel*, d. i. dan door *den inhoud* van de Heilige Schrift die door hen zelven gelezen of door anderen hun gepredikt werd. Klaar en helder was hun dit zelven natuurlijk niet. Ook konden ze het nooit duidelijk maken wat het *Woord* (d. i. dan de Heilige Schrift) aan de wedergeboorte toebracht. Maar zoo *iets* bleven ze dan toch aannemen. En op die wijs kreeg het dan al den schijn, alsof er dan toch zekere voorbereidende genade óók voor de wedergeboorte bestond. Des neen!

„Roof door de philosophie."

> Ziet toe, dat niemand u als eenen roof vervoere door de philosophie en de ijdele verleiding, naar de overlevering der menschen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus. Col. 2:8.

»Ziet toe, aldus schrijft Paulus uit den kerker aan de kerk van Colosse, ziet toe, dat niemand u als een roof vervoere door de philosophie."

Dit toont dat reeds toentertijd een schadelijke, een verderfelijke philosophie omme en bij Christus' kerk het hoofd opstak, en dat meer dan één lid der kerk gevaar liep, door die valsche philosophie van de waarheid afgeleid en uit de schaapskooi van Christus weggeroofd te worden.

Dat toch is de tegenstelling: *Hier* Christus als de Opperste Herder uwer ziele, en *daar* de dwalende wijzen der wereld die zich als herders der menschen *opwerpen*.

Nu brengt Christus u als *de wijsheid Gods* in zijn schaapskooi, en die roofherders pogen u door *hun philosophie* uit den schaapsstal weg te halen, en u alzoo te *rooven*; en het is dáártegen dat de apostel van Christus u waarschuwt.

Door die apostolische waarschuwing is wel ook de goede »philosophie" te zeer in kwaden reuk gekomen, maar is anderzijds dan toch dit onmetelijke resultaat teweeggebracht, dat twee regels van Paulus nu reeds achttien eeuwen lang onder millioenen en millioenen Christenen allerlei »roof uit Jezus' schaapskooi door de philosophie" voorkomen hebben.

Ze hebben niet *elken* roof belet, want velen hebben zich toch laten vervoeren; maar duizenden en tienduizenden die anders zouden zijn meêgesleept, zijn dan toch door deze éene waarschuwing behouden geworden.

Op giftfleschjes teekent men ter waarschuwing in Duitsche apotheken *een zwarten doodskop*; en zulk een zwarten doodskop heeft Paulus met dat éene woord op de valsche philosophie gezet.

Niet natuurlijk om het wettig gebruik van *goede* philosophie af te keuren! Hoe zou hij dit gedaan hebben, hij, de man, die met Johannes, zijn medeapostel, gedurig het wijsgeerig stramien door zijn heilig borduursel laat heenschemeren!

Zal ook de arts, omdat er de doodskop op staat, het gebruik van atropine, van rattenkruit, en zooveel meer buiten zijn medicatiën sluiten?

Maar ook zoo doet de doodskop dan toch uitnemenden dienst. Hij waarschuwt u, evenals bij gif, om altoos, om van meet af *voorzichtig* te zijn. Hij roept u toe, zoo dikwijls er zich philosophie aanmeldt, scherp uit uw oogen te kijken, of ook »de verkeerde" achter uw deur staat. Zelfs zij die geroepen zijn, om op het gebied der philosophie aren te lezen, worden er door gewaarschuwd, om niet gedachteloos te werk te gaan, maar steeds bedacht te zijn op gevaar.

Wat verstond men in des apostels dagen onder deze schadelijke philosophie?

Zie, onder de Joden zoowel als onder de Heidenen liet in Jezus' dagen de overgeleverde altaardienst onbevredigd. Genoedelijke, min nadenkende lieden mochten nog in de oude sleur loopen, de meer ontwikkelde personen vonden er niet meer in wat ze zochten. De broodkruimels staken hen.

En toen was bij deze soort Joden, zoowel als bij die soort Heidenen de uitkomst geweest, dat ze eigenlijk van wat hun vaderen voor waar en heilig hielden, niets meer geloofden, en nu een soort *nieuw geloof* schiepen in allerlei philosophie.

In die philosophie maakten ze zich dan allerlei voorstellingen over het ontstaan der wereld, over de ziel, over de wereldorde, en over de toekomstige dingen, en voor dit nieuwe, dit moderne geloof ijverende, poogden ze dan telkens meerderen van het oude geloof der vaderen af te trekken en voor die »philosophie" te winnen.

Paulus omschrijft daarom die »philosophie" nader als »een hol, verleidend stelsel, naar de overleveringen der menschen, naar de eerste beginselen der wereld."

Zeker, de oude altaardienst kon zoomin te Rome, als te Jeruzalem meer bevredigen. Het oude was afgestorven. Alles riep om het nieuwe, maar dat nieuwe was dan ook in Christus verschenen.

En nu bestond het vreeslijk gevaar hierin, dat meerdere ernstige Christenen het oog voor den rijkdom Gods in Christus sloten, en toch weêr met die holle, wereldsche philosophie meêafdoolden.

En deswege zet Paulus het zoo scherp tegenover elkander: In Christus de volheid Gods lichamelijk, — en die philosophie hol, leeg, zonder wezenlijkheid.

En die apostolische waarschuwing moet ook onze eeuw nog met vollen klank in de ooren klinken, want ook nu werd de toestand weer juist als in Paulus' dagen.

Er kwam weer zulk een booze philosophie tot macht. Weer kunt gij ze bij duizenden tellen, die nog wel gedoopt zijn, en in naam tot een kerk behooren, maar die zoogoed als ganschelijk met het geloof hunner vaderen gebroken hebben, en half laatdunkend, half meêlijdend neerzien op al wie bij de belijdenis der vaderen nog leeft.

Zij zijn daarboven verheven.

Zij klommen tot hoogere waarheid op.

En die dungenaamde hoogere waarheid, die men nu eens Evolutie, en dan eens Darwinisme, en dan weer Pantheisme noemt, is niets dan een »philosophie," die als veel gelaarder, en veel meer den zondigen mensch toesprekend, tegen de belijdenis van Christus' kerk wordt overgesteld.

De belijdenis van het Evangelie gaat dan weg, en deze innerlijk ledige, koude philosophie komt er voor in plaats.

Christus, in wien de volheid Gods lichamelijk woont, wordt verworpen, en met zulk een »philosophie" dweept men.

En ook nu is het weer óf een Heidensche philosophie, d. w. z. een philosophie die brutaalweg het schepsel in steê van den Schepper verheerlijkt. Of wel het is een philosophie, die in de belijdenis der Christenen, gelijk toen in die der Joden, indringt, en door allerlei »bemiddeling" de openbaring met de wereldwijsheid wil verzoenen.

En *die* »philosophie" zet haar boozen *roof* ook nu nog stelselmatig door. Ze loert op de schaapskooi van Christus, en vooral de pas uitloopende jonge schapen rooft ze als het vaderoog niet waakt, en de kerk haar wachters slapen laat, van Jezus weg.

Niet de *gansch* jongen, want die lammerkens worden nog op de armen gedragen. En ook niet de volwassenen, want die zijn mans genoeg om zich te verweren. Maar wel de jonge mannen en de jongedochters tegen het naderen van de jaren hunner mondigheid.

Die zijn weetgierig. Ze zijn nog veelszins overmoedig. Ze kennen het gevaar niet. En zoo is het slag op slag geschied, dat zulke jongeren van jaren, verlokt door al zulke schoone redeneering, eer ze het zelf voelden, hun oud geloof kwijt waren, en meê gingen ijveren voor deze nieuwerwetsche philosophie.

Het Evangelie was zoo heel eenvoudig en goed voor een Zondagsschool. Maar *zij* moesten iets meer, iets hoogers hebben, en daarom wierpen ze het Evangelie weg, en grepen naar deze philosophie.

Daar lag natuurlijk schuld van de ouders in, want ze hebben op hun kinderen niet genoeg gelet, hen niet duchtig genoeg gewapend, hun den liefdegloed van het Evangelie niet genoeg doen voelen, hen met verleiders laten omgaan, hen op bedenkelijke scholen geplaatst, en zooveel meer.

De ouders hebben zelven niet genoeg gebeefd voor den doodskop op de flesch, en daardoor hun kinderen niet genoeg wakker geschud.

Maar de uitkomst blijft één.

Hun kind heeft onvoorzichtiglijk uit de flesch met den doodskop gedronken, en de ziel van hun kind is nu vergiftigd.

Wie de echte, de Goddelijke, de in Christus' naam gedoopte philosophie mist, grijpt zoo bijna vanzelf naar *de valsche*.

Dit geldt niet van een ieder.

Er zijn eenvoudige zielen, die nooit aan dieper doordenken toekomen. Ze rusten zonder verder nadenken in hun kinderlijk en onontvouwd geloof.

Maar deze zeer eenvoudige zielen slinken steeds meer in aantal. Het denken neemt hand over hand toe. Het vragen, het weten willen, het nadenken, en doordenken breidt zich steeds in breeder kring uit.

En zoodra dat nadenken, en dat doordenken tot op den bodem der dingen, machtig wordt, roert er zich vanzelf philosophie in. Wie na en doordenkt is vanzelf aan het philosopheeren. En als ge dan er niet aan gewend zijt, om het *goed* te doen; als ge verzuimt u in *gezonden* zin philosophisch te ontwikkelen; zijt ge, o, een zoo gemakkelijke prooi voor de *ijdele, valsche* philosophie, naar de overlevering der menschen, en naar de eerste beginselen dezer wereld.

Het is dan ook niet te zeggen, wat kwaad men onder Christenen gebrouwen heeft, doordien men zelf de *goede* philosophie heeft verwaarloosd, en alzoo het jonge volk gansch ongewapend den strijd des levens heeft ingezonden.

Het was als het uitzenden van mannen met niets dan hooivorken gewapend tegen een vijand met maxim-kanon en repeteergeweer.

Gelijk ge bedorven lucht uit uw woonvertrek alleen door het binnenlaten van frissche zuivere lucht uit kunt drijven, zoo ook bant ge de ijdele, de valsche, de zieldoodende philosophie niet, dan door zelf anders, en beter, maar minstens even diep door te denken, en dit zoo stelselmatig en samenhangend te doen, dat ge zelf gewapend zijt met wat reeds Calvijn noemde een *Christelijke* philosophie; of wilt ge met een wijsbegeerte, die alles daaruit haalt en daaruit verklaart, *dat in Christus de volheid Gods woont lichamelijk*.

De apostel spreekt van *roof* door die valsche philosophie, en dit krasse woord *roof* zult ge in niets verzwakken.

Wie *rooft* ontsteelt wat eens anderen is, en ontsteelt het rauwelings, brutaalweg.

En dat is het wat ook onder ons geschiedt.

Verreweg de meesten, die deze holle philosophie naloopen, zijn gedoopt, en dragen in dat doopsel nog het teeken op hun voorhoofd, dat ze van Christus zijn, en dat ze aan Christus' kerk zijn ontstolen.

En ook, men heeft ze den Christus ontstolen, niet in den zachten weg, door slimheden, maar zoo *ruw mogelijk*, door op het Evangelie te smalen, door het Kruis te hoonen, door het bloed der verzoening te vertreden.

En nu ziet men ze achter die ijdele philosophie, als verslaafden in hun geest aanloopen, kinderen van Christenouders, geboren in het Verbond, met een doopsel dat hun nog op het voorhoofd brandt..... en er zijn vaders en moeders, die er *schuld* aan hebben, die dien roof hebben *toegelaten*, die dien roof *gemakkelijk* hebben gemaakt, en die er toch niet over weenen in de ziel, dat hun kind als buit is weggehaald.

Dat komt omdat het kind dan zegt: »Vader, *daar heeft u geen verstand van*. Moeder, ik heb u zoo lief, *maar die hooge dingen gaan uw begrip te boven!*" En omdat vader en moeder dan, meer in hun *wijs kind* dan aan de wijsheid die *in Christus* is geloovende, in plaats van er tegen in te worstelen, door die inbeelding van hun kind zijn misleid.

Nota Bene.

Het Register op *E Voto* is dezer dagen afgezonden, of wordt afgezonden aan alle inteekenaren die den bepaalden prijs van ƒ 0.75 per exemplaar ten volle aan het Bureel van de *Heraut* voldaan hebben.

Zij, die óf nog niet betaalden, óf niet den vollen prijs, worden hiermede aangemaand, ten spoedigste te betalen of bij te betalen, opdat ook aan hen de bestelde exemplaren franco kunnen toegezonden worden.

Amsterdam, 3 Dec. 1897.

Zielkunde.

De hoogleeraar Bavinck heeft, wat we zeer op prijs stellen, tijd kunnen vinden, om nu reeds een eerste proeve in het licht te zenden van wat bij voortgezette studie zal kunnen leiden tot een Gereformeerde Psychologie.

De titel van dit in klein octavo-formaat verschenen boekske is: *Beginselen der Psychologie*. Het zag het licht bij J. H. Bos te Kampen. De lage prijs brengt het onder ieders bereik, en van harte hopen we dan ook, dat het algemeen én door de Dienaren des Woords én door de Onderwijzers aan de scholen met den Bijbel als vaste legger zal gekocht worden.

Er begon toch gaandeweg op het gebied der zielkunde onder ons een Babylonische spraakverwarring te heerschen, waarover ook de *Heraut* herhaaldelijk klachten uitte, en die van veel bedenkelijker natuur was, dan de meesten inzagen of toegaven.

Met name onze Onderwijzers liepen gevaar op dat terrein te struikelen. Zij kwamen door hun examenstudie vanzelf met de Psychiologie in aanraking. Paedagogiek is zonder zielkundigen grondslag ondenkbaar. Ook later bij het onderwijs, en bij het opstellen van literatuur voor het onderwijs, zagen ze zich gedurig gedrongen, om in allerlei zielkundige quaestiën voor zichzelven een keuze te doen. En dit nu had ten gevolge, dat ze bij ontstentenis van een degelijk werk over deze stoffe onzerzijds, zich óf met werken uit vroeger eeuw behielpen, en daardoor de aansluiting aan het bewustzijn van *onze* eeuw misten, óf wel, meer dan oirbaar was, ingang bij hun onderwijs en bij hun studiën schonken aan zielkundige beschouwingen, die *buiten* den Gereformeerden kring, hetzij op wijsgeerig terrein, hetzij in de school der Vermittelungstheologie gangbaar waren.

Geloofsinstinct heeft de besten hunner daarbij meest in het goede spoor gehouden, maar toch de kenner zag het gevaar; en vandaar dat er reeds zoo herhaaldelijk van allerlei zijden op een psychologische studie van onzen kant is aangedrongen.

In plaats van zijn Dogmatiek, waar ze aan *den mensch* was toegekomen, met een eenigszins uitgewerkte psychologie te belasten, heeft Prof. Bavinck nu den gelukkigen inval gehad, zijn desbetreffende beschouwingen afzonderlijk uit te geven, en te hullen in een vorm, die zijn studie onder het bereik van velen bracht. En al gaf hij nu nog slechts *beginselen*, en al trok hij meer lijnen, dan dat hij elk punt uitwerkte, en er het bewijs voor leverde, toch zal ons Gereformeerd publiek hem ook voor deze voorloopige uitgave reeds hartelijk dankbaar zijn.

Kort en bondig zijn de voornaamste problemen, die hier in aanmerking komen, in dit boekske op heldere wijze uiteengezet, en al zijn er hier en daar stippels gezet, over wier nadere richting allicht nader beleid niet overtollig zou wezen, in hoofdzaak mag toch gezegd, dat deze gids ons *veilig* leidt, en bijna op alle hoofdpunten het juiste spoor hield.

En dit laatste is hoofdzaak.

Of, om een enkel voórbeeld te noemen, het psychische leven naar de zijde van het dierlijk leven scherp genoeg begrensd, en of het houdbaar is, de plastieke drijf- of vormkracht van de graankorrel onder het *zieleleven* op te nemen, is een vraag waarachter we een vraagteeken plaatsen. Maar hoe goed het ook kan zijn, dit nader en dieper in te denken, het is van geen invloed op de voorstelling die Prof. Bavinck van de *menschelijke* ziel geeft, en het is toch die *menschelijke* ziel, die hij bij zijn uiteenzetting op het oog heeft; en te haren opzichte zijn zijn conclusiën in overeenstemming met de beginselen onzer belijdenis, scherp gehandhaafd tegenover de dolingen onzer eeuw, en bijna op elk punt met ons meer ontwikkeld bewustzijn in zulk een rapport gebracht, dat ongedwongen, principieele eenstemmigheid over deze problemen geconstateerd mag worden.

Dit mag met name ook gezegd van het *geweten*, want wel heeft het een oogenblik den schijn, alsof het geweten toch weer het *zedelijk sensorium* zou worden, maar voor zoover dit het geval is, ligt het verschil alleen in het engere of breedere begrip, dat het woord *geweten* kan uitdrukken; en ten slotte komt toch ook Prof. Bavinck tot de conclusie, dat de daad, de *actus* conscientiae, pas uitkomt bij breuke in het zedelijk zelfbewustzijn, d. i. *bij zonde*.

De uitdrukking »zedelijk leven", die nog hier en daar voorkomt, beduidt blijkbaar naar de bedoeling van den schrijver, dat ons menschelijk zieleleven, onder meer, óók reageert onder de tegenstelling van *goed en kwaad*, en om dit te kunnen doen, daarvoor ethische gevoeligheid moet hebben. En zoo opgevat is deze stelling alleszins onbetwistbaar.

Zoo nu komt er meer in dit boekske voor, dat allicht nog eenige wijziging in vorm van uitdrukking of in toegewogen proportie zal kunnen ondergaan. Doch juist dit hangt saam met het karakter van dit geschrift. Het geeft de grondlijnen, en nog niet de uitwerking. Beginselen, nog niet de toelichtende uiteenzetting.

En daarom is het ons oorzaak van innigen dank, dat ook op dit gebied, zoo vol voetangels en klemmen, de hoogleeraar Bavinck tot een voorstelling en tot conclusiën gekomen is, die ons zoo alleszins toespreken, en tot eenparige ontwikkeling in de toekomst leiden kunnen.

Prof. Bavinck stuit door dit geschrift de heerschappij van allerlei valsche begrippen en voorstellingen, die onder ons aan het binnendringen waren. Hij sluit met deze studie weer aan aan de studie onzer vaderen. En hij trekt tevens de lijnen dier studie door tot in ons modern bewustzijn.

Vooral op het stuk van de leer der *vermogens* is dit goud waard. Hij handhaaft niet alleen die *vermogens*, maar ook haar *tweeheid*, en daargelaten nu of het geraden is, den naam *wilsvermogen* met dien van *begeervermogen* te verwisselen, ligt in deze beslissing de vastheid zijner psychologie.

In Amerika.

Prof. Dr. Benjamin B. Warfield, de ook hier te lande zoo gunstig bekende kampioen voor het Calvinisme in Amerika, hoogleeraar te Princeton in New Jersey, zond een herdruk in het licht van vroegere studiën, die hij thans saam uitgaf, de eerste als *Overzicht van den strijd tusschen Augustinus en Pelagius*, en de tweede als *De ontwikkeling van de leer der zaligheid van vroeg stervende kinderen*.

Reeds op zich zelf is het verblijdend te achten, dat soortgelijke onderwerpen ook in Amerika nog de aandacht mogen trekken, en dat gevierde hoogleeraren er hun krachten aan wijden. Maar het genot er van wordt nog verhoogd, waar zulke studiën u worden voorgelegd in zoo bondigen, en toch zoo streng wetenschappelijken vorm, als het privilege van dezen schrijver schijnt te zijn.

Of de tweede studie niet iets verder gaat, dan de Heilige Schrift ons recht geeft te gaan, laten we voorshands onbeoordeeld. Over het lot van kinderkens die *buiten* het Genadeverbond sterven, meldt de Heilige Schrift ons *niets*, en slechts zóóveel moet toegegeven, dat de Heilige Schrift zich *niet* verzet tegen de voorstelling, dat de genade Gods vrijmachtig is, om ten eeuwigen leven te redden, zonder dat eenig instrument van 's menschen zijde tusschen beide treedt.

Doch dit punt nu daargelaten, is schoon zijn snijdende uiteenzetting, hoe alleen de Gereformeerde Belijdenis, tegelijk vierderlei waarheid kan omhelzen: 1°. dat alle mensch in zonde ontvangen en geboren is; 2°. dat niemand zalig wordt buiten Christus; 3°. dat de zaliging van de zonde door Christus niet altoos aan uitwendige genademiddelen hangt; en 4°. dat dientengevolge aan de zaligheid van wie in vroege jeugd wegsterft, mag worden geloofd.

Aan de zaligheid der kinderkens *kan* niet gelooven, wie óf de tusschenkomst van den Doop noodzakelijk acht (Roomschen en Lutherschen), noch ook wie de zaligheid geheel of ten deele uit den vrijen wil afleidt (Pelagianen, Arminianen, Wesleyanen), tenzij dan door te spreken van de *innocentia infantium*, d. i. door de wezenlijke erfschuld en erfzonde alleen bij hen aan te nemen, die, zelf volwassen zijnde, ze tot de hunne *maken*.

We danken Prof. Warfield zeer voor deze bijdrage, en als teeken van Calvinistisch leven in Amerika's kerken en universiteiten verheugt ze ons.

Kerkelijk debat.

Ook de toestand der Indische kerk kwam in debat bij *Eeredienst*.

De heer Donner liet er zich in dezer voege over uit:

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende bij deze afdeeling ditmaal het woord niet te voeren, na het glasheldere en overtuigende pleidooi, dat door den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht gehouden is, Dinsdag en Donderdag jl., voor de godsdienstvrijheid der Protestanten in Indië.

Met hetgeen door den geachten afgevaardigde zoo welsprekend in die redevoeringen gezegd is, stem ik geheel in.

Maar de laatste woorden van den Minister, Donderdag in antwoord op de repliek van den heer Kuyper, hebben mij uitgelokt en tegelijk aangemoedigd om bij deze afdeeling toch een enkel woord te spreken over de kerkelijke aangelegenheden in Indië, meer bepaaldelijk over de noodzakelijkheid van godsdienstvrijheid voor alle Protestanten in Indië.

Het antwoord van den Minister was zoodanig als wij, geloof ik, van de Regeeringstafel nooit te voren uit den mond van een Minister van Kolonien gehoord hebben.

Immers de Minister verklaarde: »omtrent de artt. 122 en 123 van het Regeeringsreglement kan ik mededeelen dat de zaken die urgent zijn, dadelijk zullen worden overwogen, terwijl de minder urgente zaken eveneens te gelegener tijd zullen worden nagegaan".

Die mededeeling, ik zou haar eene toezegging willen noemen, die toezegging des Ministers, dat de urgente zaken in betrekking tot de artt. 122 en 123 *dadelijk* zullen worden overwogen, verheugd mij en velen; wij zijn er den Minister recht dankbaar voor.

Ik reken tot de allerurgentste zaken van de artt. 122 en 123 in de allereerste plaats de vrijheid van godsdienst voor alle Protestanten in Indie, dat aan alle Protestanten in Indië, zonder onderscheid, het recht wordt toegekend, om, óf als Gereformeerde óf als Lutherse óf als Doopsgezinde gemeente bij de Regeering bekend te zijn en als zoodanig rechtspersoonlijkheid hebben, en niet als eene vereeniging, maar als kerk of kerkgenootschap.

Ik verwacht evenwel, dat bij de overweging van deze zoo urgente zaak bezwaren zullen oprijzen èn bij de Regeering hier èn bij de Regeering in Indië. Men zal zeggen: wanneer wij overgaan om aan alle Protestanten godsdienstvrijheid te verzekeren, zoodat men zich als kerkgenootschap kan constitueeren, dan komen wij niet alleen in strijd met art. 122 van het Regeeringsreglement, maar ook met het Koninklijk besluit van 11 December 1835 (*Staatsblad* no. 88.)

Men zal zeggen: wanneer wij die godsdienstvrijheid geven, dan zal daardoor het bestaan van de Indische Protestantsche kerk bedreigd worden. Men zal verder gaan en zeggen: in welke moeilijkheden wordt dan niet de Regeering gewikkeld, wanneer in Indië meerdere Protestantsche gemeenten van verschillende gezindheid ontstaan. Hoedanig zal dan de verhouding zijn van die gezindheden tot de Regeering en wederkeerig van de Regeering tot die gezindheden. Hoe zal de Regeering daarmede in correspondentie treden, en wat men verder daartegen zal kunnen inbrengen.

Het komt mij echter voor dat de wijziging of de opheffing van art. 122 in geen geval de tegenwoordige Indische Protestantsche kerk in gevaar zou brengen wat betreft haar bestaan of hetgeen zij van den Staat geniet. Immers die Protestantsche kerk als zoodanig behoeft niet te vreezen, want naar mijn oordeel is, in het belang van de godsdienstvrijheid van alle Protestantsche gezindheden in Indië, de wijziging of de opheffing van art. 122 niet *noodzakelijk*.

Wel zou ik het wenschelijk achten, en ik heb die wenschelijkheid aan deze plaats meermalen uitgesproken, maar ik acht het alleen wenschelijk voor die kerk zelve, evenals voor de Regeering, — dat dit artikel, dat toch niet uitvoerbaar is, worde gewijzigd of opgeheven.

Maar over die wenschelijkheid spreek ik thans niet. Ik spreek alleen over art. 122 in betrekking tot de godsdienstvrijheid voor alle Protestanten, en ter wille hiervan is het niet noodzakelijk dat art. 122 gewijzigd of opgeheven wordt.

Ik zeide zooeven, dat er ter wille van de godsdienstvrijheid voor alle Protestanten in Indië geene noodzaak bestaat om art. 122 te wijzigen of op te heffen, en wel, omdat, gelijk de geschiedenis van dit artikel ons leert — en zeer duidelijk — dat het niet in den weg staat aan het constitueeren en bestaan van andere kerken of kerkgenootschappen behalve het Indisch Protestantsch kerkgenootschap.

Ik neem de vrijheid om hier in herinnering te brengen wat door mij ten bewijze hiervoor in de vergadering van 29 November 1888 gezegd is; ik zeide toen: »Op de vraag van den heer Mackay, in de zitting van 8 Augustus 1854, of in Indië alle mogelijke kerkgenootschappen zouden erkend worden — bijv., wanneer zich daar eene Luthersche kerk vestigde, die van de Protestantsche Evangelische kerk geen deel wilde uitmaken 'of eene Hervormde gezindte — antwoordde de Minister Pahud: »Daaromtrent kan, dunkt mij, geen twijfel bestaan; dit volgt uit de bepaling in dit VIIde hoofdstuk opgenomen. Andere gemeenten en dus ook die, welke door den geachten spreker zijn genoemd, zullen in Nederlandsch-Indië evengoed als in Nederland worden erkend.""

Die uitspraak van den toenmaligen Minister, die geene tegenspraak vond aan de Regeeringstafel, noch bij de leden der Kamer, is zeker wel een afdoend bewijs dat art. 122 niet in den weg staat aan de Regeering hier en ook niet aan de Indische regeering, om aan andere gezindten dan de Indische Protestantsche kerk, het recht van bestaan, niet als vereeniging, maar als kerk te verleenen. En de Indische Protestantsche kerk heeft niet te vreezen dat haar door de erkenning van andere kerken of kerkgenootschappen schade zal worden toegebracht.

Anders is het gesteld, Mijnheer de Minister, met het Koninklijk besluit van 1835, zooeven door mij genoemd.

Het eerste artikel daarvan luidt: »De Protestanten in Nederland zullen voortaan maar één kerkgenootschap vormen"; vandaar dat dit artikel met zijn aanhang noodzakelijk zal moeten worden ingetrokken, zal de Regeering het goed recht van al de Protestanten in Indië om zich als kerken te constitueeren, kunnen eerbiedigen.

Of er nu zulk een groot bezwaar tegen de intrekking van dit besluit bestaat, en de Regeering in moeilijkheden zou gewikkeld worden, waarmede zij met meerdere kerken of kerkgenootschappen te doen zou krijgen, kan ik niet inzien.

Waarom kan de Regeering niet in correspondentie treden met hetzij de synodale commissiën van die kerkgenootschappen, of hetzij met de deputaten van de verschillende Gereformeerde gemeenten in Indië? Die weg is zoo moeilijk niet, en zal ook in betrekking tot art. 123 de juiste weg zijn om, waar dit noodig is, met die commissiën of deputaten in overleg te treden over de geschiktste plaatsen voor de zendelingen.

Het zou den welstand der kerken in Indië bevorderen en hare zending in den meest geordende weg bevoordeelen.

Ik heb gemeend deze weinige woorden te moeten spreken om mijne erkentelijkheid aan den Minister te betuigen, en ook om enkele opmerkingen te maken in betrekking tot de uitvoering en de bezwaren, die er tegen zouden kunnen aangevoerd worden.

Niet dat de Minister, of de regeering in Indië, aan deze aanwijzingen of opmerkingen behoefte hebben, maar ik mag verwachten, dat het der Regeering en dezen Minister niet onverschillig zal zijn om te weten welke gevoelens onzerzijds daaromtrent bestaan.

Ik eindig dan ook met de wensch, dat deze Regeering en de tegenwoordige Regeering in Indie de eere zal hebben om de onderdanen van Nederland in Indië, die vrijheid te geven waarop zij naar recht aanspraak hebben en waardoor alleen hunne zaak goed bevorderd wordt.

Wanneer deze Regeering en deze Minister daartoe medewerken, dan zal dit bij vernieuwing een getuigenis zijn, dat Nederland nog altijd het land is waar godsdienstvrijheid en gewetensvrijheid op hoogen prijs wordt gesteld.

Doch daar kwamen de heeren Roessingh en Dr. De Visser tegen in verzet.

De heer Roessingh zei in hoofdzaak:

Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen bij de algemeene beraadslaging door den geachten uit Sliedrecht, bij wien de heer Donner zich thans aansloot, over de organisatie van het Protestantsch kerkgenootschap in het midden is gebracht, neem ik de vrijheid een oogenblik het woord te nemen.

Ik zou mij kunnen refereeren aan hetgeen vroeger, onder andere ook bij de behandeling van de begrooting voor 1895, over dat onderwerp hier door mij is in het midden gebracht, en zou dan natuurlijk, na dat gedaan te hebben, kunnen zwijgen, maar de oppositie tegen art. 122 van het Indisch Regeeringsreglement, zooals die vroeger hier gevoerd is, heeft eene geheel andere houding aangenomen; en ik acht het noodig daarop het eerst te wijzen.

Wanneer wij ons herinneren hoe de geachte afgevaardigde uit Katwijk telken jare aandrong op intrekking van dat art. 122, terwijl hij nu het behoud van dat artikel verdedigd, dan is er mijns inziens eene wijziging gekomen in diens opinien. Terwijl vroeger van die zijde dikwerf gewezen is op de vermeende willekeur van het Protestantsch kerkbestuur in Nederlandsch-Indie, en op de onmogelijkheid voor de Regeering om met dat bestuur tot wederzijdsch goedvinden te geraken omtrent gewenschte verbeteringen in de regeling van het kerkgenootschap, zooals art. 122 eischt, zoo was de dringende vordering telkens, dat artikel vallen. Die tegenstand was dan, ik wees er vroeger op, moeilijk te verdedigen en vol te houden. Immers, men was steeds bezig met onderlinge overeenstemming, al ging dit niet altijd even gemakkelijk. En ten bewijze dat zulk een wederzijdsch goedvinden wel gevonden kan worden en thans getroffen is omtrent enkele punten, verwijs ik dien geachten afgevaardigde naar het Koloniaal Verslag van dit jaar, bladz. 141, en op het Algemeen Verslag der Protestantsche Kerk in Neder-

landsch-Indië over 1895, bladz. 85, waar de wijzigingen waaromtrent de Regeering in Nederlandsch-Indië en het kerkbestuur tot overeenstemming gekomen zijn, worden opgenoemd.

Nadat die tegenstand tegen art. 122 en de daarmede samenhangende regeling dezen grond verloor, komt nu de oppositie van andere zijde. Nu kan, zoo hoorden wij zooeven van den heer Donner, naar zijne meening art. 122 *wel* blijven bestaan, en is hij het dus niet eens met den heer Kuyper, aan wien hij zich overigens aansluit. Deze toch veroordeelt dit artikel. In zijne redevoering, ll. week hier gehouden, trachtte hij duidelijk te maken, dat de tegenwoordige regeling van het Protestantsche kerkgenootschap in Indië ernstig inbreuk maakt op de godsdienstvrijheid der Protestanten. Hij sprak verder: »De Minister heeft dan ook zoo kras mogelijk het oordeel geveld over art. 122". Waarom? »Omdat de Regeering geen inbreuk wil maken op de godsdienstvrijheid". Nu moet ik eerst opmerken dat het mij werkelijk eenigszins begint te dwarrelen, wanneer ik eerst van die zijde hoor, dat een oordeel geveld moet worden over art. 122, terwijl straks door den heer Donner het voortdurend bestaan van dat artikel werd bepleit. In de Memorie van Antwoord, noch in de redevoering van den Minister heb ik er iets van bemerkt, dat deze zulk een oordeel velt over dat artikel en het komt mij voor dat dit slechts door een petitio principii den Minister toegedicht wordt. En wel door deze. De Minister erkent, en te recht, dat hij geen inbreuk wil maken op de godsdienstvrijheid. Volgens den heer Kuyper staat art. 122 deze in den weg. Ergo veroordeelt de Minister dat artikel. Nu is het al zeer onwaarschijnlijk dat dit artikel de godsdienstvrijheid der Protestanten in Nederlandsch-Indië belemmeren zou.

Wanneer toch in eene afdeeling van het Regeeringsreglement zulk eene tegenstrijdigheid werd aangetroffen, terwijl art. 119 de vrijheid van belijdenis voor ieder uitspreekt en art. 122 de godsdienstvrijheid belemmert, is het *a priori* zeer onwaarschijnlijk dat het ooit de bedoeling kan geweest zijn.

Een oordeel, dat het bestaan van het Protestantsch kerkgenootschap de godsdienstvrijheid belemmert moet wel goede gronden hebben, die gewogen moeten worden voor men het uitspreekt of steunt. Want ik ben het geheel eens in dit geval met den vorigen spreker. In Nederland zijn wij zeer gevoelig en te recht, voor de handhaving van de godsdienstvrijheid. Onder ons leeft nog de herinnering aan den strijd, welke hier gestreden is om gewetensvrijheid te verkrijgen. Tevens leert ons de historie hoe de Gereformeerde Staatskerk later in Nederland die godsdienstvrijheid voor menig andere gezindte zoo goed als onmogelijk heeft gemaakt en nu zij later verkregen is, zijn wij te recht dankbaar daarvoor en vreezen wij iets van dien kostelijken schat te zullen verliezen.

Wil men echter beoordeelen of de Protestantsche Kerk in Indië de godsdienstvrijheid belemmert, dan moet ons duidelijk voor oogen staan wat men in dezen gedachtenkring onder godsdienstvrijheid verstaat. Waar misverstand mogelijk is omdat een zeer onderscheiden begrip aan godsdienstvrijheid gehecht kan worden, moet dat uit den weg worden geruimd. Absolute godsdienstvrijheid onderstelt absolute scheiding tusschen kerk en Staat. Elke kerk zou dan geheel onafhankelijk van den Staat moeten zijn, evenals de Staat onafhankelijk van den invloed der kerk.

Zoo is het in Indië niet en zoo kan het niet zijn, vooral in eene kolonie niet. En mogen sommigen het ook wenschelijk oordeelen, ik geloof dat noch de Regeering thans, noch een van de Christelijke kerkgenootschappen, die in art. 122 bedoeld worden, dien wensch zou willen effectueeren. Zulk eene volledige onafhankelijkheid wordt dan ook door de heeren Kuyper en Donner, met beider klaagtoon over belemmerde godsdienstvrijheid niet bedoeld. Immers, indien zij bedoeld ware, zou men ook gekant moeten zijn tegen eenige bemoeiing van Regeeringswege met het religieuse vraagstuk, en ik heb niet een van beide sprekers zich daartegen hooren verklaren. Maar verder zou dan ook moeten wegvallen elke financieele steun van Regeeringswege niet enkel voor een of meer kerkgenootschappen, maar ook voor de zending.

Nu is het duidelijk dat de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht dit niet wenscht. Wel kwam er wijziging in diens gevoelen over art. 123, dat op de zending betrekking heeft. Terwijl de geachte afgevaardigde bij de behandeling van de begrooting van het loopende jaar o. a. zeide »dat de beperking die daarin (art. 123) aan de toelating van zendelingen nog altoos in den weg staat zeer bezwaarlijk is en stellig uit het Regeeringsreglement moet verdwijnen", sprak hij nu: »ik ben tegen dat artikel niet om de zaak maar om den vorm". Hij oordeelde, dat eene missie om te arbeiden met de Regeering moet overeenkomen.

Hetzij men spreekt van *toelating* of van *overeenkomen*, de zaak blijft toch dat voor eene vestiging het eindoordeel aan de Regeering blijft. Dus ook hier bemoeiing van den Staat, en geen absolute onafhankelijkheid der zending.

Eerst bij geheele onthouding der Regeering van alle zaken die het religieuse vraagstuk betreffen, zou er sprake kunnen zijn van onbeperkte godsdienstvrijheid; maar dan zou even goed het geheele VIIde hoofdstuk van het Regeeringsreglement moeten verdwijnen. Zoodanige absolute scheiding bedoelt de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht niet en zij bestaat ook niet. Men heeft een Protestantsch kerkgenootschap in Indië, waarvan de organisatie zich grondt op het Koninklijk besluit van 1835.

Kan aan het bestaan daarvan eene grief ontleend worden, dat de godsdienstvrijheid niet verzekerd zoude zijn voor Protestanten in Indië? Het Koninklijk besluit van 1835, welker intrekking thans door den geachten afgevaardigde uit Katwijk verlangd wordt, *bedoelde* waarlijk niet die godsdienstvrijheid te beperken of te verhinderen, terwijl art. 122 Regeeringsreglement die vrijheid bedoelde te versterken door een kerkbestuur aan het kerkgenootschap te geven, om zoo directen Staatsinvloed uit te sluiten. Dat besluit voldeed destijds aan de behoeften en aan de gedachten, die vele hoofden omtrent dat onderwerp vervulden. Nooit zijn daartegen bezwaren uit Indië ingebracht, en van daar, waar, zooals de Minister terecht opmerkte de behandeling van deze aangelegenheid in de eerste plaats behoort, zullen ze toch eerst moeten komen.

In de 2de alinea van het eerste artikel van genoemd besluit werd ruimte gegeven voor het bezwaar, dat er mocht bestaan, tegen eene vereeniging van de Hervormde en Lutherse gemeente in Batavia. En zoo weinig heeft men bezwaren gevoeld dat die beide gemeenten met eigen goedvinden zijn ineengevloeid.

Slechts in den laatsten tijd hebben wij hier klachten van gekwetste godsdienstvrijheid gehoord. In het Voorloopig Verslag worden ze overgebracht, en de heeren Kuyper en Donner hebben er hier doen hooren.

De Protestanten in Nederlandsch-Indië worden gerekend tot één kerkgenootschap te behooren. Zoo luidt het eerste bezwaar.

Nu kan men daarover zeer verschillend oordeelen: het kan zijn, dat het voor een Gereformeerde bezwarend is, ook maar een enkel oogenblik gerekend te worden tot een kerkgenootschap, dat toch de leer van het Evangelie tot grondslag neemt en de Protestantsche beginselen belijdt; over een andermans gevoeligheid kan men moeilijk oordeelen. Maar kan het geene overgevoeligheid worden als men zoo klaagt, daar toch de beweerde krenking van godsdienstvrijheid geen werkelijke, doch slechts hoogstens denkbeeldig kan zijn? Werd ooit vanwege Regeering of kerk een onderzoek ingesteld bij iemand, die in Indië kwam, hoe het met zijn doop of belijdenis stond? Hoe weet men dan of iemand Protestant is? Men kan het toch niet anders weten dan door eene vrijwillige uitspraak van dien Protestant.

Doet deze zich niet als Protestant kennen, dan zal ook wel geen kerkbestuur zich met zijn Protestantisme bemoeien; doet hij het wel dan is dit eene vrijwillige daad en kan hij zich verklaren of hij tot het Protestantsche kerkgenootschap wil gerekend worden, dan of hij zich wenscht aan te sluiten aan eene andere bestaande gemeente, bijv. de Gereformeerde te Batavia, of de Christelijk Gereformeerde te Soerabaija, of bij de Engelsche kerk, die, naar ik van den Minister hoorde, ook rechtspersoonlijkheid heeft in Indië. Dat hier de vrijheid van godsdienst belemmerd wordt, kan ik niet zien, of men moet al een heel scherpe microscoop gebruiken.

Wij hebben van den vorigen geachten spreker gehoord, dat die kerken slechts rechtspersoonlijkheid hebben, maar dat haar eigen bestaan niet is gewaarborgd. Maar mij dunkt eene schending van godsdienstvrijheid ligt daar niet.

Ook waar gevraagd wordt eene inrichting van een kerkgenootschap naar eigen belijdenis en naar eigen beginselen, zou de vraag kunnen luiden aldus: of de beweerde schending van godsdienstvrijheid in dit verband niet eerder wordt omgezet hierin, of men wel in overeenstemming is met wat het kerkrecht van die gemeente is? En ik vraag, of men in dit verband spreken moet van belemmerde godsdienstvrijheid, of van een niet toegeven aan de eischen van een kerkrecht van een zeker genootschap? Ik meen dat hier verwarring en dooreenmenging van begrippen is.

De heer Kuyper heeft in zijne rede o.a. gezegd, dat wijlen de Minister Keuchenius weinig of geene studie gemaakt had van *het kerkrecht*, en dat daarom die twee gemeenten te Soerabaija en te Batavia op den verkeerden weg waren geraakt. Ik zou dezen Minister niet aanraden eene poging in het werk te stellen om wijlen den Minister Keuchenius ten opzichte van die studie te willen overtreffen, want hij zou dan eene zeer lastige zaak beginnen. Immers er bestaat geen kerkrecht in dien zin waarin het hier genomen wordt. Ieder kerkgenootschap heeft zijne theorie over de wijze waarop het meent dat het in verhouding tot den Staat moet staan en de Staat tegenover dat kerkgenootschap, over de inrichting, die het zich wenscht te geven, enz., theorieen die zich telkens wijzigen onder velerlei invloeden. Wordt het kerkrecht in dien zin genomen, dan kan men spreken van een Gereformeerd, van een Luthersch kerkrecht enz. en ook van een kerkrecht van de Protestantsche kerk in Indië.

Mag nu om aan de eischen van zulk een kerkrecht te voldoen, schade gedaan worden aan een ander kerkgenootschap, dat ook zijn kerkrecht, zijne organisatie heeft? Zoo ja, dan staat de Regeering, die de godsdienstvrijheid te handhaven heeft, voor een zeer moeilijk geval. Zij heeft te zorgen dat de organisatie van het eene kerkgenootschap die van het andere niet hindert en desorganiseert. Immers leed dit kerkgenootschap schade, dan zouden van deze zijde weder komen klaagtoonen over beleediging van godsdienstvrijheid.

Is er een weg om uit de moeilijkheid te geraken, ik zal mij verheugen en dien gaarne zien volgen. De Regeering bedenke in deze, dat men, hoe men ook organiseere, niet iets anders desorganiseere; men desorganiseere op die wijze niet het protestantsche kerkgenootschap, dat volgens het verslag in 1895 een aantal van 49.821 Protestantsche Europeanen en 214.726 Protestantsche inlanders als leden telde, waarvan het overgroote deel nooit een ander dan het Protestantsche kerkgenootschap gekend heeft en wier godsdienstvrijheid ook belemmerd zou worden indien het bij een door hen niet gekend genootschap moest worden ingedeeld.

De heer Donner stapt over alles heen en zegt: dat kerkgenootschap kan wel blijven bestaan ook als het besluit van 1835 ingetrokken wordt.

Men meene niet dat die kerk zich zoo gemakkelijk zal weten te redden. De intrekking van het Koninklijk besluit — mogelijk kan het gewijzigd worden — zou desorganisatie van die kerk ten gevolge hebben. De heer Kuyper zeide bij het Atjeh-debat: »een zekere onrechtvaardig begonnen toestand, eenmaal historisch geworden, moet geëerbiedigd worden". Ik zeg niet dat ik dit geheel met hem eens ben; maar indien volgens dien geachten afgevaardigde in 1835 onrecht gepleegd is — quod nego — dan is die toestand van dat kerkgenootschap thans toch historisch geworden en moet dien geëerbiedigd worden. Het is waar: de tijden veranderen; wat men toen niet gevoelde, kan tegenwoordig aanstoot geven. De wijze waarop het nieuwe kerkgenootschap moet erkend worden, zal spoedig gevonden moeten worden; zoo drong de heer Donner; maar ik geloof niet dat de zaak zoo gemakkelijk en spoedig op te lossen is als de heer Donner zich dat voorstelt. Al verheug ik mij dat hij terugkomt op zijne bestrijding van art. 122, zoo zou ik die quaestie niet gaarne op eens aangevat en in zijn geest beslist zien.

In verwacht van den Minister thans geen ander antwoord op de vraag hoe Zijne Excellentie denkt over de quaestie, dan de Memorie van Antwoord ons gaf, maar wel hoop ik dat bij de overweging van de vraag of door de Regeering het bat executio gegeven kan worden aan het bepaalde op de synode van de Gereformeerde kerk te Middelburg in 1896, waarbij de rechtspositie van de 2 gemeenten bij voorbaat reeds geregeld werd, naar de heer Kuyper ons mededeelde, niet vergeten worde dat het Protestantsch kerkgenootschap ook zijne rechten heeft die niet geschonden mogen worden.

En na hem verklaarde de heer De Visser:

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, in opvolging van uw raad, zeer kort zijn, maar het is mij eene behoefte, in aansluiting aan hetgeen de heer Roessingh gezegd heeft, een enkel woord te spreken in antwoord op hetgeen de heer Kuyper verleden week en thans de heer Donner inzake de materie van den godsdienst in verband met het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië gesproken heeft.

De heer Kuyper heeft op de urgentie van die zaak gewezen: maar het komt mij voor dat, wat urgentie in eene kerk of kerkgenootschap is, nog geene kan genoemd worden voor den Minister van Kolonien. Vooral wees ik er op, dat de heer Kuyper art. 122 een restant uit den tijd van het conservatief regime noemde, namelijk wat den invloed betreft die hier de Staat in kerkelijke zaken uitoefende. En dit nu meen ik dat onjuist is.

In het wetsontwerp dat in 1854 werd ingediend, stond alleen, wat art. 122 betreft: »In de bestaande inrichting en het bestuur der Christelijke kerkgenootschappen wordt geene verandering gebracht, dan met goedvinden van den Koning."

Het is juist in dien tijd geweest, dat de clausule werd opgenomen: met wederzijdsch goedvinden van den Koning en *het bestuur van het betrokken kerkgenootschap*. Het recht van inmenging, dat in Indië in handen was gelegd van de Regeering, dateert niet alleen van den tijd van 1815 af, maar vroeger, van de dagen van de Compagnie, en is later verdund geworden, waar ook het goedvinden van het betrokken kerkgenootschap in de artikelen werd opgenomen.

Ik zou niet gaarne zien, dat de Minister van Kolonien toegaf aan de wenschen van de afgevaardigden uit Sliedrecht en Emmen.

Wat de zaak zelve betreft, komt het mij voor, dat de wijziging welke de heeren Donner en Kuyper voorstellen, gering schijnt, maar dat zij van groot belang en overwegend gewicht is en dat de Minister haar niet behoort te accepteeren. Vroegen de heeren opheffing van de artt. 122 en 123, dan zou ik dat begrijpen, want daaraan zou het beginsel ten grondslag liggen van de scheiding tusschen Kerk en Staat. Maar nu wil men deze artikelen gehandhaafd hebben, doch wordt er bij in overweging gegeven om in Indië vereenigingen te beschouwen als kerken.

Het voorstel schijnt onschuldig te wezen, doch in den grond der zaak ligt daarin opgesloten opheffing van verbreking met het beginsel dat ten grondslag ligt aan het Regeeringsreglement, inzonderheid aan de artt. 122 en 123.

Tegen Indië toch heerscht dit beginsel vanaf de tijden der Compagnie met het oog op de talrijkheid der Mahomedaansche bevolking, dat de kerk staat onder scherpe controle van den Staat. Na 1795 zijn de verhoudingen zeer veranderd, maar in 1815 is dat beginsel weder opgenomen; sedert heeft men die lijn voortgetrokken en men is dat beginsel tot heden toe blijven handhaven. Maar als men er nu toe komt om vereenigingen te beschouwen als kerken, dan moet men wel weten, dat hierdoor gebroken wordt met het beginsel dat sedert 1815 wordt gehandhaafd.

Nu meen ik dat van hun standpunt de afgevaardigden Donner en Kuyper rationeel zouden handelen, met opheffing te vragen van de artt. 122 en 123, maar dat zij bij hun schijnbaar eenvoudig voorstel voorbijzien, dat bij aanneming er van wordt gebroken met het principe, dat sedert eeuwen door den Staat op de kerk in Indië toegepast is geworden.

Indien de heer Kuyper hier tegenwoordig ware, zou ik tot hem willen zeggen: gij hebt bij het Atjeh-debat gewaagd van erkenning van het recht van het ideaal en ook het recht van de werkelijkheid.

Zeker, het blijft een ideaal voor ieder Christen, dat er in Indië kome eene vrije kerk, maar de werkelijkheid verbiedt op dit oogenblik dat het daartoe zoo ver kan komen. Met die werkelijkheid voor oogen zou ik den Minister in overweging willen geven om de artikelen in den gegeven vorm te handhaven en niet over te gaan tot inwilliging van het gedaan verzoek.

De Minister zei daarop:

Mijnheer de Voorzitter! Ik had niet verwacht dat het debat nopens de artikelen 122 en 123 van het Regeeringsreglement bij de algemeene beraadslagingen gevoerd, zou blijken maar een voorpostengevecht te zijn geweest dat nu hervat moest worden.

De geachte afgevaardigde uit Sliedrecht stelde voorop dat het debat over de Kerk in Indië eene eereplaats toekomt zoowel in de gewisselde stukken als in de algemeene beraadslagingen. Maar nu blijkt mij dat het debat op dit punt bij de algemeene beschouwingen slechts eene inleiding is geweest.

Waar het blijkt dat er tusschen hen, die hun geheele leven aan deze zaak gewijd hebben, zooveel verschil van gevoelen bestaat, is het voor mij zeer moeilijk dadelijk een oordeel over deze quaestie uit te spreken. Ik meen dan ook verstandig en voorzichtig te handelen, en in den geest van allen die over deze zaak gesproken hebben en die gezegd hebben: »geeft geen antwoord; neem geene beslissing," door op het standpunt te blijven dat ik heb ingenomen in den aanvang van dit debat en in de Memorie van Antwoord, zoomede in het Koloniaal Verslag. Ik bepaal mij daarom slechts tot de verklaring dat ik met al den ernst, dien deze zaak waard is, zal overwegen wat er vroeger en ook nu van weerszijden daaromtrent gezegd is.

De heer Donner weerlegde beiden, in dezer voege:

Ik moet beginnen met een antwoord te geven aan den heer Roessingh dien ik meermalen op dit gebied ontmoet heb en waarmede ik meer dan eenmaal op dit terrein eene lans gebroken heb. Het komt mij voor, dat de heer Roessingh mij niet goed verstaan heeft. Ik heb nadrukkelijk doen uitkomen, dat ik in deze Kamer meermalen in het belang van de Indische kerken en in het belang van de Regeering gesproken heb over de noodzakelijkheid en het gewenschte van eene herziening of eene opheffing van art. 122. Op het oogenblik zal ik daartoe het zwijgen doen.

Wanneer ik meen dat art. 122 niet kan blijven bestaan, dan staat dit in verband met de materie die wij thans behandelen, dat is: de vrijheid van godsdienst voor alle Protestantsche kerken in Indië. Nu vraag ik aan een iegelijk die hooren kan, of ik op mijne schreden ben teruggekeerd, of ik in dit opzicht, gelijk men dit noemt, bekeerd ben, en of het billijk is, om over hetgeen door den heer Kuyper en mij gezegd is, bijna insinueerend te oordeelen, alsof wij zoo gesproken hadden met de bedoeling om te verkrijgen wat wij gaarne begeeren zouden.

Wat aanbetreft het hoofdpunt zelf, dat door den heer Roessingh besproken is, namelijk of de vrijheid van godsdienst in Indië bestaanbaar zou zijn met het behoud van het Koninklijk besluit van 1835, daarover zou een vernieuwd debat vruchteloos zijn, omdat onze kerkelijke beschouwingen, die van den heer Roessingh en mij, te ver verschillen van elkander, ook wat het kerkrecht aangaat. Maar de heer Roessingh kan uit dit artikel althans niet bewijzen dat bij het behoud daarvan, ook andere kerken als kerken kunnen worden erkend.

Wat nu het verschil betreft omtrent het kerkrecht bij de verschillende gezindheden, dit ontken ik niet, maar dit is niet het eigenlijke punt in quaestie; het loopt niet over het kerkrecht van Gereformeerden in onderscheiding van dat van Lutherschen of van Doopsgezinden, maar het loopt hierover of een Christelijke of eene Protestantsche kerk zich kan bewegen in Indië, zooals zij zich naar haar karakter moet kunnen bewegen.

Wat ten slotte is ingebracht door den heer De Visser, dat heeft hoogelijk bevreemding bij mij gewekt.

Die geachte spreker toch heeft gemeend den Minister te moeten waarschuwen tegen hetgeen onzerzijds gezegd is, en niet af te gaan van hetgeen hij genoemd heeft een machtig beginsel, dat sinds eeuwen in Indië heeft geheerscht van de tijden der Compagnie af; die die Compagnie altijd het oog hield op den godsdienst en den godsdienst in haar gebied beheerschte. Het bevreemdt mij, dat de geachte afgevaardigde dat beginsel is toegedaan en het prijst, maar het bevreemdt mij nog meer, dat die geachte afgevaardigde zoo weinig met de historie bekend is, namelijk hiermede, dat onder deze Regeering dat machtig beginsel in Indië niet meer heerscht. Het bewijs hiervoor is, dat de Roomsch-Katholieken in Indië hunne kerk hebben, wat Jan Compagnie nooit heeft toegestaan.

Mij dunkt, daarmede gaat dat machtige beginsel in de vlammen op, en heeft het geen bestaan meer. Deze Minister en de Regeering hier en in Indië huldigen dan ook dit zoogenoemde machtige beginsel niet, en hebben aan de waarschuwingen van den geachten afgevaardigde, den heer De Visser, geene behoefte.

Ik eindig, Mijnheer de Voorzitter, met u dank te zeggen voor de mij geboden gelegenheid om voor de tweede maal het woord te voeren.

En de heer De Savornin Lohman ondersteunde dit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij zeer goed begrijpen dat, nu alle deskundigen welke zich over deze zaak uitlaten, een verschillend gevoelen blijken te bezitten, de Minister op dit oogenblik van zijn eigen gevoelen niet wil doen blijken.

Dit neemt echter niet weg, dat ik even moet opkomen tegen hetgeen is gezegd door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer de Visser. Die geachte afgevaardigde zeide: dat wat urgent was voor de kerk in Indië, daarom nog niet urgent was voor de Regeering. Natuurlijk moet eene Regeering elke zaak van haar eigen standpunt bezien, maar desniettemin komt mij deze quaestie urgent voor, ook voor de Regeering.

Ik kom eveneens op tegen de bewering van den geachten afgevaardigde, dat de Protestantsche kerk heeft gestaan onder den Staat. Dat is geheel en al in strijd met de begrippen der Gereformeerde kerk in vorige eeuwen. Wel was er destijds verbinding tusschen kerk en Staat, maar het beginsel — ik spreek nu niet van de practijk — was wel degelijk, dat de kerk niet stond onder den Staat. Het is echter altijd kwaad kersen eten geweest met groote heeren, en de ondervinding heeft ook hier geleerd, dat wanneer er eene zeer nauwe verbinding bestond tusschen kerk en Staat, de kerk daarvan de dupe werd.

Daarom bestaat er bij ons ook geene begeerte naar die nauwere verbinding van vroeger, maar evenmin is het wenschelijk, dat er in het geheel geen verband bestaat.

De Roomsch-Katholieke kerk heeft er altijd feestelijk voor bedankt zich op de een of andere wijze te plaatsen onder den Staat; vandaar dat die kerk ook in Indië hare volkomen inwendige vrijheid heeft behouden.

Daarom moet men het aan de Gereformeerde kerken in Nederland niet euvel duiden, wanneer zij dit zelfde verlangen. Men vraagt niet, gelijk de geachte afgevaardigde het deed voorkomen, dat alle vereenigingen, die zulks verlangen als kerken zullen worden erkend; men vraagt alleen, dat wanneer in Indië kerken gevestigd zijn, aangesloten bij de bestaande kerken in Nederland, die Indische kerken dan ook evengoed als kerken erkend zullen worden als de kerken in Nederland.

Wat voor reden kan er toch zijn, om, wanneer eene hier te lande gevestigde kerk ook eene kerk in Indië wil oprichten, met haar verband houdende, om dan niet te zeggen: gij zijt evengoed georganiseerd als kerk en hebt dus dezelfde rechten als de kerk in Nederland. Of men nu al dan niet het Protestantsche kerkgenootschap wil behouden is eene quaestie die, mijns inziens, van betrekkelijk weinig gewicht is, althans uit staatkundig oogpunt. Maar wel van gewicht is de vraag, of door de Regeering niet moet worden mogelijk gemaakt of gemakkelijk gemaakt, het stichten van nieuwe kerken in Indië. Zij die dit verlangen, wenschen echter geene vrijheid voor de kerken in dien zin, dat deze volstrekt niets met de Regeering te maken zouden hebben. Neen, tegen het plegen van overleg met de Regeering bestaat geen bezwaar maar men wenscht niet afhankelijk gesteld te worden van de inzichten van het Protestantsche kerkgenootschap.

Ik kan mij niet begrijpen hoe beide heeren, die over deze zaak het woord hebben gevoerd, tegen dezen wensch bezwaar kunnen hebben. Het gewichtig beginsel dat de Staat ook zeggenschap moet hebben wordt daardoor niet verzwakt. Het is niet de bedoeling de Regeering afhankelijk te maken van het goedvinden van elke kerk, maar men verlangt alleen de vrijheid om eene kerk op te richten, al is deze niet aangesloten bij de Protestantsche kerk in Nederland. In dien wensch zie ik niets onbillijks, en aangezien ik weet dat in Indië urgentie te dien aanzien bestaat, dat op alle wijzen daar de prediking van het Evangelie moet worden bevorderd, dat èn de Minister van Kolonien daarmede instemt èn ook vele anderen thans anders over dit punt denken dan vroeger, zoo hoop ik dat deze Minister zoo spoedig mogelijk zal bevorderen de mogelijkheid van oprichting van kerken in Indië.

Natuurlijk kon de Minister nog geen decisie nemen. Al wat hij doen kon, was onderzoek toezeggen.

Het is dan ook voor een minister, die geheel buiten de kerkelijke aangelegenheden staat, een niet zoo gemakkelijk probleem om op te lossen.

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij Ds. HOUTZAGERS: Van den heer G. v. Wijngaarden, te Broek in Waterland *f* 10; van Ds. Bakker, te Broek op Langendijk, 3/4 collecte *f* 15; door den heer H. Dane te Rotterdam, van Mej. J. v. A. voor Kootwijk *f* 1.

Uit de Pers.

In zake het ontbreken in Indië van de zoo noodige correspondentie, tusschen onze verschillende zendingsstations, schrijft het *Geref. Volksblad:*

Tot hiertoe hebben onze zendelingen om zoo te spreken, een ieder voor zich gearbeid.

Ieder voor zich, wil hier volstrekt niet zeggen in hun eigen persoonlijk belang; wil ook niet geheel zeggen naar hun persoonlijk inzicht, ofschoon dit laatste niet geheel ontkend zou kunnen worden.

Maar als wij thans spreken van een arbeid onzer missionaire dienaren ieder voor zich, bedoelt dit zeggen eenvoudig, dat er tusschen onze mannen in Indië in 't geheel geen, of ten minste al zeer weinig rapport en correspondentie over dezen hun arbeid geweest is.

In Batavia bemoeide men zich niet met Soerabaja. Midden-Java had geen connecties met Soemba of eerstgenoemd station.

Wie in Pekalongan woonde liet zich met Poerworedjo weinig in. De Keuchenius-stichting stond zoo ongeveer geheel op zichzelven. En de medische zending ging geheel buiten den arbeid der andere broederen om.

Dit is een van de groote leemten in ons zendingswerk. Er is geen gevoel van saamhoorigheid genoeg. Alle broederen zendelingen weten natuurlijk zeer wel, dat zij in Indië arbeidende, een ieder op zijne hem aangewezene plaats, sedert 1892 en '94 missionaire dienaren zijn van de Gereformeerde kerken in Nederland. Maar misschien hebben zij elkanders aangezicht op een gemeenschappelijke kerkelijke zendingsvergadering in Indië nog nimmer gezien. Hoe kan nu, indien men elkander nooit ziet, en zeldzaam schrijft een recht besef en begrip van saamhoorigheid gekweekt worden?

Er is wel een band der gemeenschap.

Het is een geloof, dat onze broeders den heidenen en mohammedanen prediken.

Het is een kerk, die hen zond.

Het is een doel, dat allen beoogen, de toebrenging der Heidenen tot de kennis, dienst en vreeze Gods.

Band, geestelijke band is er dus genoeg.

Alleen de aansluiting wordt gemist.

Wie onzer nu intusschen zal durven ontkennen, dat zulk een aansluiting in Indië gebiedend noodig is? Zoolang de missionaire dienaren deze rechte, goed georganiseerde aansluiting missen, om op geregelde tijden met elkander de zendings-correspondentie te voeren, en zeg nu maar, minstens eens per jaar, indien even mogelijk, in een centrum van arbeid saam te vergaderen, zal naar onze bescheiden meening, veel goeds en kostelijks voor den zendingsdienst verloren blijven gaan.

In het moederland hebben de kerken hare vaste vergaderingen noodig. Wat zou er worden van de vele kleine, zwakke kerkjes, wanneer het kerkverband niet behoorlijk intact was? Ook nu, ondanks de goede werking van deze organisatie, moet soms nog een bijzondere deputatie voor zaken ad hoc aangewezen. Edoch, hoeveel te meer moeten de broeders in Indiën, op dat ontzaglijk groote, ontzaglijk woeste, ontzaglijk moeilijke arbeidsveld, dan met elkander in blijvend rapport treden en kunnen treden, ter bevordering van zoo groote belangen, als met de kerstening van den Javaan en Maleier op 't spel staan. Zal het eerlang, nu met twee jaar, hiertoe komen? Wij twijfelen niet of deputaten voor het opstellen van een conceptakte de zending betreffende, zullen ook op dit punt hun ernstige aandacht richten.

Zij er voor deze broederen veel gebed in de kerken!

Aan hun komende voorstellen hangt zooveel. Alles moet gewikt en gewogen en overgewogen worden. Want er is thans blijkbaar zoo weinig wat blijven kan. Zoo vele jaren is al geworsteld en geweend en met tranen gezaaid; zoo kostelijke schatten gelds zijn reeds in het belang onzer zending naar Indië gezonden en in Indië gebruikt.

Dienaar na dienaar ging heen en kwam ook reeds terug, behalve degenen die helaas geheel of gedeeltelijk mislukt zijn. En thans? Het arbeidsveld overziende;

de werkkrachten bijeen trekkend;

het resultaat met belangstelling onderzoekend,

ei zeg, wie onzer is er nog optimist?

Schier iedereen stemt toe: wij staan voor een nieuw begin.

Uit dezen hoofde is het te verwachten ontwerp onzer deputaten ad hoc, van het hoogste gewicht.

Moge het intusschen rekening houden met den eisch tot concentratie van onzen arbeid; tot het instellen van een vaste correspondentie in Indië tusschen de arbeiders onderling en tot benoeming van een kloek en krachtig, innig godsalig inspector op een plaats, in het hart van ons arbeidsveld, die aller vertrouwen verdient; niet om te meesteren onder de andere dienaren optreedt, maar als broeder onder de broederen, toch met christelijke waardigheid zijn prestige zal weten te bewaren, als de aan de kerken verantwoordelijke persoon bij uitnemendheid.

Niet dat dit alles ook in de zending zou mogen verwacht worden van de organisatie.

O! indien de Geest des Heeren niet een adem des levens in de reeds met spieren en zenuwen en huid overtrokken doodsbeenderen blaast, blijven de beenderen doodsbeenderen.

Maar de Heere eischt desniettemin van zijn kerken, dat zij in de behartiging ook van de zending het beste uit het voortreffelijkste zullen kiezen, opdat Hij daarin werke en zich zelven verheerlijken kunne.

Uit het naast verleden, dient dus ook winst getrokken voor de toekomst. Aangezien niemand het ernstig opneemt voor dat verleden in onze zending, oordeelt die methode zichzelve voor een zeer groot deel. Als uit Indië zelve klachten opgaan, dat één man op een eenzaam eiland jaar aan jaar tobbend, aan 't tobben blijft, geen stap voorwaarts doet; den meesten last krijgt, let wel van hen, die in naam met het heidendom gebroken hebben, oordeelt dat eene feit op zich zelven reeds genoegzaam den huidigen staat van zaken, die in het naast verleden wortelt.

Doch hoe het ook gaan zal. Wij willen niet vooruitloopen, alleen aansporen, onszelven en anderen, tot het zoeken van de leiding des Heiligen Geestes in al onze kerken, opdat het haar straks gegeven zij in het doen vergaderen van de kerk des Heeren uit de heidenwereld, zulk een weg en methode te kiezen, waarop van meet af, op kennelijke wijze de hooge goedkeuring Gods rust.

Deze wenk verdient metterdaad behartiging.

Ook deze wenk van Ds. Adriaanse, in het *Holl. Kerkblad:*

POERWOREDJO, 4 October 1897.

Hooggeachte Redacteur!

Mijn vrouw ontving voor eenige dagen een brief uit Holland van een jeugdig meisje, dat zich opgewekt gevoelde, om naar Java te gaan als verpleegster en zich daarom al vast tot mijn vrouw wendde, om inlichtingen omtrent hetgeen zij zoo al noodig zou hebben. Dit feit dringt mij, u te verzoeken, nogmaals uw waarschuwende stem te verheffen, gelijk gij zoo uitnemend deed in de *Kerkbode* van 13 Maart l.l. Het is mijn vaste overtuiging, dat het zenden van Europeesche ziekenverpleegsters onze Kerken niet slechts op hooge *onnoodige* kosten zal jagen, maar op niets dan teleurstelling zal uitloopen, zoowel voor de Kerken als voor de verpleegsters zelve. Voor de kosten van één Europeesche ziekenverpleegster kunnen we er minstens een dozijn Javaansche hebben. En dat die bruikbaar zijn is al bewezen. Dr. Bervoets in Modjowarno werkt in zijn hospitaal uitsluitend met Javaansche ziekenverpleegsters.

In 1895 bedroeg het aantal verpleegden in 't ziekenhuis 479; aantal verpleegdagen 19941; gemiddeld aantal per dag 64. Zie, die allen werden verpleegd door Javaansche meisjes. En meen nu niet, dat Dr. Bervoets zich nu maar zoo wat behelpt met